

PAUL FISCHER

HOLLYWOOD LA PHENIAN

**Despre iubire, filme și răpiri
în Coreea de Nord**

Traducere din limba engleză de Marina Vraciu

Prefață de Irina-Margareta Nistor

CORINT
ISTORIE

PAUL FISCHER este un tânăr producător de film. A studiat științele sociale la Institut d'études politiques din Paris și filmul la University of Southern California, apoi la New York Film Academy. Printre filmele sale de scurtmetraj se numără: *Despair* (cu actrița Bryce Dallas Howard, realizat pentru Museum of Modern Art din New York), *Condom Lead* (primul scurtmetraj palestinian care a fost selectat pentru Festivalul de Film de la Cannes) și *The Body* (cu Alfie Allen și Hannah Tointon, recompensat, printre altele, cu premiul Méliès d'argent). În anul 2012, produce primul său lungmetraj, documentarul *Radioman*, care câștigă Marele Premiu al juriului la Festivalul filmului documentar DOC NYC, fiind nominalizat și la prestigiosul Premiu Grierson. *Hollywood la Phenian* este prima sa carte, publicată de Viking Penguin în Marea Britanie și Flatiron Books în Statele Unite ale Americii.

Redactare: Antonia Kacsó

Tehnoredactare computerizată: Lorena Ionică, Mihaela Ciufu

Ilustrație și design copertă: Graham Humphreys

PAUL FISCHER

A Kim Jong-Il Production: The Incredible True Story of North Korea And The Most Audacious Kidnapping In History

Copyright © Paul Fischer, 2015

All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-793-073-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FISCHER, PAUL

Hollywood la Phenian. Despre iubire, filme și răpiri în Coreea de Nord /
Paul Fischer; pref.: Irina-Margareta Nistor. - București : Corint Books, 2016

Conține bibliografie

ISBN 978-606-793-073-3

I. Nistor, Irina-Margareta (pref.)

94(519.3)

791.43(519.3)

Prefață

O carte concepută asemenea unui scenariu de film, împărțită în trei „bobine” (chiar dacă, între timp, era digitală i-a făcut pe mulți să renunțe la pelicula de 35 mm, care odihnea în misterioasele cutii metalice și să se rezume doar la un hard sau un DCP), arată în rest ca o lucrare de doctorat (neplagiat). Volumul cu un titlu incitant, *Hollywood la Phenian*, poartă semnătura lui Paul Fischer și are subtitlul *Despre iubire, filme și răpiri în Coreea de Nord*. Între timp, această întâmplare, aparent abracadabrantă, a devenit și subiect de docu-dramă, realizată de americanii Ross Adam și Robert Cannan, având titlul *The Lovers and the Despot (Îndrăgostiții și despotul)*: un cuplu destrămat regizor-actriță, din Coreea de Sud, obligat să facă totul spre a satisface capriciul unui lider megaloman. Premiера mondială a avut loc la Festivalul lui Robert Redford, de la Sundance, în ianuarie 2016, și documentarul cuprinde numeroase materiale de arhivă, inclusiv mărturiile eroinei. Obsedat de *Marea evadare* cu Steve McQueen, atât de temutul conducător nord-coreean (deja a doua generație) era ferm convins că e capabil să realizeze o peliculă și mai izbutită, pentru că, asemenea vecinului și prietenului chinez, Mao, el poate orice. Cel puțin teoretic și ideologic...

Textul de față este și o redare istorică a ceea ce se întâmpla în anii '60 în cele două Corei, aflate undeva la mii de ani-lumină ca dezvoltare, deși erau despărțite doar de o graniță, în urma unui îndelungat război (desfășurat în perioada 25 iunie 1950–27 iulie

1953). Deosebit de interesantă este descrierea vieții politice din Sud, a psihologiei tipice pentru această parte a Asiei, însă și a lucrurilor mai mărunte, dar care fac întotdeauna plăcere, cum ar fi moda, bijuteriile, automobilele ori nelipsitele țigări Lucky Strike sau Rothmans, coniacul Paradis și jocurile de noroc, lumea filmului și raportul dintre celebritate și putere.

Actrița, foarte frumoasa Choi, admirată chiar și de către europeni și nord-americani, pe numele ei complet Choi Eun-hee, s-a născut la 20 noiembrie 1926 și (la o a doua încercare) a avut o căsnicie fericită, cu un regizor extrem de în vogă, la vremea sa, Shin Sang-ok (un fel de Richard Burton local, mare admirator al confucianismului), născut la 11 octombrie 1926 (și care a murit la 79 de ani), socotit prințul cinematografini coreene. Tulburătoare sunt detaliile autorului care pomenește, de exemplu, despre faptul că ecranul era considerat ca un fel de fereastră magică și, între proiecții, se turna apă peste el pentru a se răci și a preveni incendiile. Choi mai fusese în Nord, în timpul războiului, trimisă de o nouă organizație locală a partidului comunist să distreze trupele, ceea ce mai târziu ar fi putut să însemne pedeapsa cu moartea pentru trădare, doar că a avut noroc și a dispărut în timpul panicii care se instalase la plecarea armatelor beligerante. Din păcate, condiția femeii nu era prea bună nici în Sud, violența și violurile fiind la ordinea zilei.

Neașteptată e descoperirea că un regizor italian, neo-realist, precum Roberto Rossellini, avea să influențeze stilul din *Jiokhwa* (*O floare în infern*, 1958), socotită cea mai bună producție coreeană a anilor '50. Între timp, Kim Ir-sen (cum i-am spus noi, după moda franțuzească, în loc de Kim Il-sung) își consolidase poziția susținută în anii '30 de Stalin și deja își pregătea fiul, pe Kim Jong-il, să-i succedă la putere, ceea ce avea să se întâmple din 1994 până în 2011. În prezent,

eternul lider se numește Kim Jong-un. Marea concurență a producțiilor autohtone o reprezentau, prin anii '60-'70, filmele cu arte marțiale, vedetă Bruce Lee, cele japoneze, americane (durul Sam Peckinpak), ori westernurile spaghetti (ale lui Sergio Leone, cu Clint Eastwood). În 1968, Kim Jong-il (care inițial a primit un nume rusesc, Iura Ilsenovici Kim, și despre care se spunea că, la nașterea sa, furtuna s-a oprit, cerul s-a înseninat, norii întunecați s-au risipit și un curcubeu dublu a apărut mai strălucitor ca niciodată, în lumina palidă a zoriilor, restul detaliilor savuroase, incredibile și profund propagandistice, vă las să le descoperiți la lectură) preia conducerea Studiourilor cinematografice nord-coreene, foarte bine dotate tehnic, dar care nu ecranizau decât scenariile cu muncitori altruiști și țărăncuțe model, în condițiile în care populația era total ruptă de ceea ce se întâmpla dincolo de granițe, iar liderul văzuse toate marile succese ale vremii, de la *Odiseea spațială 2001*, a lui Kubrick, la *James Bond*, cu Sean Connery, și până la *Copilul lui Rosemary* al lui Polanski. De amintit și un titlu nord-coreean, care a ajuns și în cinematografele românești, *Fata care vinde flori* (1972), și a obținut un premiu special la Karlovy Vary. Era unul ultra-lacrimogen și care rulase firește și în toate orașele mari din țara care îl produsese. Mai mult, la un an de la lansare, Jong-il publică o lucrare despre arta cinematografică, fiind lăudat în sensul că nu i-au trebuit patru decenii să o scrie, ca lui Marx pentru... *Capitalul*. Și alte detalii șocante: Kim Jong-il avea un bodyguard personal (fost campion olimpic la proba de tragere cu pușca, la 50 de metri, München, 1972), sau faptul că o dată pe lună inspectorii intrau în casele oamenilor ca să verifice cât de curate sunt portretele în care Marele Conducător părea că-i privește în ochi zâmbitor pe simplii muritori, nord-coreenii neauzind vreodată de Moș Crăciun, Iisus sau Elvis.

Răpirea propriu-zisă (1977-1983) este descrisă ca într-un film de Hitchcock și abia în partea a doua a cărții aflăm despre „musafirii” Conducătorului Iubit și despre dorința lui Kim Jong-il de a face un film, la fel de impresionant precum celebrul *Al 41-lea* al ucraineanului Grigori Ciukhrai. Celor doi li se dădeau să vadă câte patru filme pe zi, printre ele strecurându-se *Doctor Jivago* sau *Papillon*, în rest încercându-se o spălare a creierului, minuțios programată.

Este de notorietate faptul că tiranii, indiferent de continent, sunt din păcate și mari cinefili: Fidel Castro, Mao, Stalin, Tito, Hitler, Mussolini, inclusiv Ceaușescu vedeau filme și tare-și mai doreau să și apară în ele. Nord-coreeanul chiar organizase o întregă rețea de contrabandă pentru a obține cele mai recente titluri, se numea „Operațiunea Resursa nr. 100”, iar ministrul adjunct de externe al vremii înființase o secție de piratare a peliculelor la nivelul tuturor ambasadelor nord-coreene, de la Viena la Macao, ele fiind dotate cu echipamentul necesar de copiere și dublare a producțiilor respective. Personalul împrumuta copii ale filmelor pe peliculă de 35 mm, pentru așa-zise proiecții private în cadrul ambasadei și, fără să le vizioneze, le copiau și apoi erau trimise, prin valize diplomatice, cu vaporul, direct la Phenian.

În concluzie, o carte extrem de interesantă, ca să ne lămurim de unde ni se trage Casa Poporului și cum s-a născut Cântarea României, plus un cult al personalității fără margini, Marele lor Conducător având, ca și în cazul nostru, un film biografic despre el, care nu era, însă, niciodată arătat, ci doar amintit, cu mare pompă, asta petrecându-se aproximativ în perioada în care, în America, aveau un succes nebun *Nașul*, *Războiul Stelelor* sau *Fălci*.

Pentru mama, tata și Crosby

Notă asupra surselor, metodelor și denumirilor

Sursa principală a acestei cărți o reprezintă relatarea lui Shin Sang-ok și a lui Choi Eun-hee despre timpul și experiențele pe care le-au trăit în Coreea de Nord. Shin și Choi au scris mai multe memorii și articole despre anii în care au lucrat pentru Kim Jong-il, lucrări pe care le-am folosit ca punct de plecare pentru cercetări ulterioare ca și pentru scrierea acestei povești, date pe care le-am verificat și prin alte surse, fapte, arhive ale ziarelor, cercetări academice și interviuri pe care le-am luat unor persoane. Am adunat circa 50 de interviuri ale unor participanți la aceste evenimente, ca și unor dezertori din Coreea de Nord care au fost fie implicați direct în evenimentele trăite de Shin și Choi, fie persoane care au trăit în Coreea de Nord în anii 1970-1980 și mi-au oferit o descriere a societății nord-coreene din acea perioadă. Și chiar dacă Coreea de Nord rămâne un mister pentru lumea largă, astăzi există unelte și metode de a confirma sau nega unele informații, cum ar fi Google Earth, utilizat de cei care studiază Coreea de Nord pentru a localiza clădiri și repere descrise de cei care au reușit să evadeze. Atunci când a fost posibil, am călătorit în locurile descrise în carte: Coreea de Sud, Austria, Germania, Ungaria, Hong Kong și, bineînțeles, Coreea de Nord.

Cele mai multe din descrierile fizice sunt făcute după fotografiile contemporane și montaje fotografice. Dialogurile sunt luate în parte din memoriile lui Shin și Choi. Uneori am scurtat

dialogurile, dar am avut grijă să nu elimin acele elemente care ar fi putut să modifice conținutul conversației. Când dialogurile au fost disponibile din mai multe surse diferite, am ales traducerea care mi s-a părut cea mai potrivită și naturală în context, sau am căutat sursa originală și am apelat la un traducător profesionist de coreeană, vorbitor nativ. Cunoștințele mele de limbă coreeană sunt extrem de rudimentare, astfel încât orice erori apărute ulterior în text îmi aparțin în totalitate.

A devenit un truism ca poveștile despre Coreea de Nord, datorită izolării țării față de exterior și a lipsei de transparență, să fie luate de bune doar după cuvântul povestitorului. Am încercat să coroborez faptele din mai multe surse ori de câte ori a fost posibil. O versiune mai detaliată a procesului de verificare a versiunii personale a domnului Shin și a doamnei Choi poate fi găsită la sfârșitul acestei cărți.

Numele coreene sunt scrise cu numele de familie la început, urmat de numele personal: de exemplu, Kim este numele de familie, iar Jong-il este prenumele. Întrucât nu există reguli fixe asupra pronunției (de exemplu, Kim Jong-il este transcris uneori Kim Chong-il, iar Choi Eun-hee – Choe Un-hui), am ales transcrierea fonetică cea mai utilizată pentru toate numele proprii. Atunci când am avut îndoieli, am transcris numele proprii în modul cel mai natural și mai simplu pentru un cititor occidental.

Până la începutul secolului al XX-lea, coreenii nu foloseau nume de familie. După ce a colonizat peninsula, Imperiul Japonez a cerut coreenilor să adopte nume de familie. Marea majoritate a coreenilor, văzând în aceasta o șansă de a spori prestigiul descendenței lor, și-au ales unul din numele asociate cu cele ale familiilor de nobili – Kim, Lee, Park, Pak, Shin – astfel încât astăzi doar aproximativ 270 de nume de familie sunt împărțite între aproape 75 de milioane de coreeni. Personajele din această lucrare care poartă același nume de familie nu sunt înrudite, cu excepția cazurilor în care am menționat o relație de rudenie între ele.

Distribuția

KIM JONG-IL

Fiul Marelui Conducător și șeful Propagandei din cadrul Studioului de Film

SHIN SANG-OK

Mogulul filmului din Coreea de Sud

CHOI EUN-HEE

Actriță de film din Coreea de Sud

KIM IL-SUNG

Marele Conducător nord-coreean, fondatorul Republicii Populare Democrate Coreene

Introducere

August 1982

Ultimul lucru pe care și-l amintea Shin Sang-ok era că stătea în celula lui, incapabil să-și simtă bătăile inimii, prea slăbit ca să se miște sau să stea în picioare. Era într-o închisoare nord-coreeană de aproape doi ani, înghesuit într-o celulă de izolare atât de mică, încât îi permitea doar să se întindă, cu o fereastră minusculă sus pe un perete, cu gratii groase de metal. Gândacii se plimbau prin crăpăturile din podea. Cu excepția unei pauze de 30 de minute pentru prânz, a uneia de 10 minute pentru cină, și cu o jumătate de oră de „aerisire” în curtea închisorii, era obligat să rămână în aceeași poziție toată ziua, complet nemișcat și cu capul aplecat, fiind aspru pedepsit la cea mai mică mișcare a corpului.

A făcut greva foamei timp de cinci zile, după care și-a pierdut cunoștința. Acum, când s-a trezit în infirmeria închisorii, se lupta să respire. Aerul de august era fierbinte și încărcat cu umezeală. O durere de cap cumplită îi întuneca judecata. Își simțea gura uscată și cu gust de metal și avea crampe la stomac. Cea mai mică mișcare îi provoca dureri.

— Tipul ăsta probabil că va supraviețui, a spus o voce. Tocmai și-a mișcat labele picioarelor.

Shin a clipit și a deschis ochii. Un anchetator stătea lângă patul lui, cu un ofițer de rang superior alături. Un paznic de

închisoare stătea vigilent în spatele lor. Cei doi vorbeau între ei pe un ton agitat, fără să se adreseze direct lui Shin. După un timp, toți trei au plecat.

Atunci, Shin și-a dat seama că în încăperea mai era un prizonier. Deținutul a pus un scaun lângă patul lui Shin și apoi i-a adus ceva de mâncare. Shin îl cunoștea. Era unul din deținuții care făceau treburile de bază de acolo – mătura, făcea curat, servea mâncarea, ducea mesaje, în schimbul unei oarecare libertăți de mișcare în închisoare. De cele mai multe ori, acești deținuți erau și informatori; aceasta era metoda de a obține statutul de „deținut de încredere”, precum și metoda de a-și păstra privilegiile.

— Mănâncă, i-a spus deținutul.

Shin s-a uitat la farfuria cu mâncare: supă de orez, un bol cu tocană și un ou. După standardele din închisoare, această mâncare era un lux. Shin a refuzat-o. Când deținutul a luat o lingură cu supă și a încercat să i-o dea, Shin și-a strâns buzele.

— Mănâncă, a insistat deținutul. Ți va face bine. Ai nevoie de hrană.

Omul a continuat să insiste și, în cele din urmă, Shin a cedat. La început, gândul la mâncare i-a făcut rău, dar după o înghițitură foamea l-a doborât. A devorat rapid mâncarea, dar în semn de recunoștință față de deținut i-a lăsat și lui.

— Ce s-a întâmplat? a întrebat Shin.

— Ai lipsit de la apel ieri, a spus deținutul. Am venit să văd ce e cu tine și te-am găsit inconștient pe podea. Ar fi trebuit să le vezi fețele. Erau înspăimântați că te-au lăsat să mori. Au trimis după doctor care ți-a verificat pulsul și apoi te-a adus aici. Acum se simt ușurați că trăiești.

Deținutul îl privea cu atenție.

— Acum îmi dau seama că ești o persoană importantă. Aici nu îți pasă nimănui dacă un prizonier moare. Am făcut și eu greva

foamei odată. Mi-au spus că un bărbat moare de foame în zece zile și o femeie în cincisprezece. Nu mi-a trebuit prea mult ca să renunț și să încep să cerșesc mâncare. Am auzit de prizonieri importanți care au făcut greva foamei și care au fost imobilizați și hrăniți forțat printr-un furtun, ceea ce nu au făcut cu tine. De dragul demnității tale, au spus ei. Atât de important ești tu.

— Cine era acel ofițer? a întrebat Shin. Și străinul?

Era ministrul Siguranței poporului, i-a explicat deținutul, șeful tuturor închisorilor din țară.

— Este prima oară când ministrul Siguranței poporului bate tot drumul ăsta doar pentru că un prizonier a făcut greva foamei.

— Cred că glumești.

Deținutul a clătinat din cap cufundat în gânduri.

— Trebuie că ești extrem de important pentru ei dacă le pasă ce se întâmplă cu tine. Știi pe cineva? Pe cine cunoști?

Shin a închis ochii. Se gândea la închisoarea din jurul lui: la deținuții care băteau în pereții celulelor ca să comunice între ei, la cei care erau luați în mod arbitrar și duși în curtea închisorii, unde erau executați, la gardienii violenți și fără milă. Timp de aproape doi ani trăise într-o captivitate brutală și absurdă. Și totuși nu cunoștea pe nimeni în această țară.

Shin Sang-ok avea 55 de ani, era divorțat și avea patru copii. Era producătorul de filme cel mai cunoscut din Coreea de Sud, unde produsese și regizase filme de succes, câștigase toate premiile posibile și se bătuse pe umăr cu președinți. Cu patru ani înainte, fosta sa soție, Choi Eun-hee, cea mai cunoscută actriță din Coreea de Sud, dispăruse în timp ce se afla în Hong Kong, și când el a mers să o caute, a fost înșelat și răpit. Acum, după o perioadă mai blândă de arest la domiciliu, a fost adus în Închisoarea numărul 6, la două ore de drum de Phenian (Pyongyang), în Coreea de Nord.

Nu, Shin nu cunoștea pe nimeni, și nu știa nici de ce fusese răpit. Dar știa un lucru.

Știa cine ordonase răpirea lui.

La Phenian, la câțiva kilometri distanță de celulele umede și coridoarele Închisorii numărul 6, Kim Jong-il a dat peste cap un pahar de Hennessy, a pus paharul jos și s-a uitat la chelnerul care i l-a umplut din nou fără să scoată un cuvânt.

Petrecerea în plină desfășurare din jurul lui era unul dintre chefurile săptămânale pe care Kim Jong-il le dădea pentru membrii de la vârful Comitetului Central al Partidului Municipitorilor. Sala de banchete, largă și strălucitoare, era decorată cu o explozie exuberantă de flori artificiale și lumini strălucitoare care se roteau. La mesele dispuse în jurul ringului de dans, membrii Comitetului Central al partidului serveau mâncăruri fine, atât occidentale (homar, fripturi, produse de patiserie), cât și feluri tradiționale coreene (inclusiv tăiței reci, varză murată, *boshintang* sau supă de câine, supă fină de rechin, *jokbal* sau picioare de porc în sos de soia și condimente, picioare de urs aduse din Rusia). Beau coniac, șampanie, *soju* (lichior de orez), și alte specialități nord-coreene, ca vinul de ginseng, cu rădăcini răsucite de plantă introduse în sticlă, și rachiu de șarpe (o viperă mare pusă la macerat cu tot cu veninul ei, în sticle cu alcool din cereale). Femei tinere și frumoase, cu vârste între 15 și 22 de ani, circulau printre mese, dansau ori flirtau cu oaspeții. Purtau rochii provocatoare, unele ofereau masaje, iar altele ofereau servicii sexuale musafirilor. Cunoscută ca *Gippeumjo*, sau Brigada Veselă, aceste fete erau alese și luate de la școlile din întreaga țară, apoi antrenate timp de șase luni în maniere elegante, comportament sexual și tehnici de masaj. Cât timp făceau parte din Brigada Veselă, ele nu aveau

voie să aibă niciun fel de contact sau legătură cu familiile lor, care erau recompensate pentru onoarea de a avea o fiică într-o astfel de poziție privilegiată. Se spune că Kim Jong-il selecta personal fetele care urmau să facă parte din *Gippeumjo*.

Muzicanții cântau un amestec de melodii tradiționale rusești și coreene, ca și melodii noi din Coreea de Sud. Aproape toți bărbații fumau și un fum gros plutea în aer. După masă, bărbații se distrau cu diverse jocuri – *mah-jongg*¹ sau *black-jack* – și dansau foxtrot, blues-uri sau dansuri moderne, după muzică disco, cu fetele din Brigada Veselă.

Kim stătea în capul mesei. Avea o față plină, ovală, ochi negri, o gură mică cu buze pline și un nas lat, cu nări largi. Purta ochelari cu rame pătrate, mai mici decât cei pentru care avea să fie faimos mai târziu, și tunici cenușii sau albastre de tip Mao, și nu cele kaki pe care avea să le adopte în ultimele decenii ale vieții. Era scund, dar purta încălțări cu platforme înalte de câțiva centimetri și o coafură cu părul ridicat care îl făcea să pară mai înalt (fetele din Brigada Veselă erau astfel alese încât să nu fie mai înalte decât el). Era fiul Marelui mareșal Kim Il-sung, erou militar, fondatorul și Conducătorul Suprem al Republicii Populare Democrate Coreene. Oficial, Kim Jong-il era șeful Departamentului de Propagandă și Agitație și directorul Diviziei de Artă și Filme, dar în timp ce tatăl său era în continuare conducătorul oficial al țării, din anul 1982, Jong-il a preluat controlul efectiv al treburilor statului. Copiii de școală de pe tot cuprinsul țării învățau că el era blând, sensibil și grijuliu; și erau învățați să îl numească Iubitul Conducător. Avea 41 de ani, iar publicul nord-coreean nu îi auzise niciodată vocea.

¹ Cunoscut joc de masă originar din China, foarte popular în Asia Orientală, la care participă câte patru jucători, cu un număr variabil de piese, între 136 și 144. Este asemănător cu jocul de remy (n. red.).

În mod obișnuit, Jong-il era inima și sufletul acestor petreceri, bând și spunând glume deocheate, dând instrucțiuni orchestrei și, în general, acceptând cu plăcere lingușirile lacheilor săi care săreau în picioare ori de câte ori le-o cerea.

Dar, în această seară, era preocupat. Se gândea la filme.

După petrecere, în orele târzii ale nopții, câțiva oameni aveau să îl urmeze pe Kim, care suferea de insomnii, într-una din sălile de proiecții, unde urmau să vizioneze unul din filmele produse în studiourile de film ale statului. În ultimul deceniu, Kim Jong-il găsea munca creatorilor săi de filme repetitivă și insipidă. Aceste filme nu puteau să rețină atenția publicului prea mult timp, și cu atât mai puțin să pătrundă pe piața internațională a cinematografilei, care era visul său de o viață. Pur și simplu nu erau destul de bune. Cel puțin nu încă. Cu patru ani în urmă, el pusese în practică un plan care să-i rezolve problema, însă acest plan nu dăduse rezultatele așteptate. Își tratase oaspeții, pe Shin Sang-ok și Choi Eun-hee foarte bine, însă ei nu se conformaseră dorințelor lui.

Până acum. Dar peste mai puțin de șase luni, Shin avea să se supună dorințelor lui. Și împreună aveau să schimbe cursul istoriei Coreei de Nord.

Bobina întâi

UN SENS AL DESTINULUI

Cursul vieții noastre poate fi schimbat de lucruri mărunte ca acestea. Atâția trecători, fiecare concentrat asupra propriilor probleme. Atâtea chipuri care s-ar fi putut pierde. Acum știu, nimic nu este întâmplător. Fiecare clipă se măsoară, fiecare pas se numără.

Lisa (Joan Fontaine),
Scrisoare de la o necunoscută,
scenariul Max Ophüls și Howard E. Koch,
regia Max Ophüls